

Karl Marx, gerek ekonomi gerekse sosyoloji alanında yaptığı çalışmalarla dünyada birçok kişiyi etkisi altına almış önemli bir sosyal bilimcidir.

Marx'ın yaşamı ise tam bir çelişkiler yumağıdır. Almanya'nın Trier kentinde doğan Marx, 1841'de doktorasını kazanmış ve daha sonra bir gazetede editör olarak çalışmaya başlamıştır. Fakat Marx'ın devlet otoritelerine yönelttiği ardı arkası kesilmeyen toplumsal eleştiriler, onu Almanya'dan Paris'e göç etmeye zorlamıştır. Daha sonraki dönemde yaşadığı çelişkiler onu Fransa'dan da kaçmaya mecbur etmiş ve ölünceye kadar da Londra'da zamanının büyük bir kısmını kütüphanede geçirerek yaşamıştır.

Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim gibi sosyolojinin gelişiminde gerçekten önemli katkıları olmuş sosyal bilimcilerden birisidir. Fakat, Amerikalı sosyologlar 1960'lara kadar Marx'ın düşüncelerine çok az ilgi göstermişlerdir. Peki bunun nedeni nedir? Bunun cevabı, Marx'ın endüstriyel-kapitalist topluma açıkça yönelttiği eleştiride yatar. İlk dönem sosyologları genellikle onun fikirlerini ciddi bilimsel çalışmalar olarak görmemiş, sadece "politika" olarak değerlendirerek göz ardı etmişlerdir. Fakat, Marx'a göre bilim politika idi. Birçok sosyolog Max Weber'in ileri sürdüğü ve araştırmacıların kendi değerlerinin en aza indirgeyerek ya da gizleyerek araştırma yapmaları gerektiği anlayışını savunurlarken, Marx değerleri düşünüş biçiminin tam merkezine yerleştirmiştir.

Marx yalnızca toplumu gözlemlemekle kalmamış, kapsamlı bir toplumsal değişme kuramı ortaya atmıştır. Değerlerin, tüm düşünceleri nereye kadar şekillendirdiğine dikkat etmeliyiz ki, Marx'ın toplumsal analizi de sosyolojide önemli bir yaklaşım olarak hak ettiği ilgiyi sonunda görebilsin.

Kaynak: MACIONIS, John J. and Ken PLUMMER, Sociology a Global Introduction, Prentice Hall, 1998.

DİKKAT

Bu üniteye verilen kısa bilgi size sadece yol gösterici niteliktedir. Diğer kaynaklara ulaşarak bu yöndeki bilgilerinizi geliştirin.

GİRİŞ

Sosyoloji ne zaman başladı? Bu soruya cevap verebilmek bazı bakımlardan hiç de kolay değildir. Örneğin, İsa doğduğu zaman, Eski Yunanlılar ve Romalılar insan davranışlarına ilişkin karmaşık bir felsefi görüşe sahiptiler. Hatta çok eski insanlarda bile toplumsal yaşamın nasıl olduğuna ilişkin bir takım çabaların var olduğunu biliyoruz. Onlar bile kendi kendilerine, neden savaşıyoruz; neden bazı insanlar daha zengin ve güçlüdür şeklindeki sorulara cevaplar bulmaya çalışmaktaydılar. Ancak onların cevapları daha çok hurafelere, mitolojiye, sihire, batıl inançlara veya yıldızların o anki yerlerine dayalıydı. Yani düşüncelerini doğrulama diğer bir deyimle sınama şansına sahip değildiler. Yaptıkları gözlemler çoğunlukla yeterli değildi.

Bütün bilimlerin gelişmelerini bir takım teorilere bağlı olarak açıklamaktadırlar. Bu teoriler sistematik araştırmalarla doğrulanır veya çürütülür. Yani yanlışlıkları gösterilerek bırakılır. Bu nedenle sosyolojinin de uzun bir geçmişi ve bir kuramsal gelişimi bulunmaktadır. İşte bu üniteye çok kısa da olsa bu gelişimi anlatmaya çalışacağız.

İLK VE ORTA ÇAĞDA TOPLUMSAL DÜŞÜNCE

Toplumsal düşüncenin tarihi, insanın düşünce tarihi kadar eskidir. Toplumsal düşünce ilk olarak filozofların felsefe sistemlerinde yer almıştır. Bu düşünceler sonucunda sosyoloji bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İlkçağdaki düşünürler iki gruba ayrılarak incelenmektedir. Bunlar Sokrat'tan öncekiler ve sonrakilere dir. Sokrat'tan önce Sofistler'e rastlıyoruz. Sofist sözcüğü Yunanca "bilen, bilgili kişi" demektir. Onlara göre toplum, yapma ve uzlaşmaz bir varlıktır, insanlar tarafından oluşturulmuş suni bir yapıdır.

Toplum, insanların gizli bir uzlaşmasıyla oluşmuştur. Asıl olan toplum değil doğadır. Doğadan insanlar dil ve kanun olmaksızın yaşarlar. Sokrat'tan sonra ise iki önemli bilgin Platon (Eflatun M.Ö. 427-347) ve Aristo'dur.(M.Ö. 384-322)

Platon'a göre birey, içinde yaşadığı devletin karakterini taşır. Bu nedenle, insanı tanımak için onun içinde yaşadığı topluluğu gözönünde tutmak gerekir. Toplum bir bütün ve sistemdir. Tanrı tarafından kurulmuş bir düzene sahiptir. Bu düzenin başında yöneticiler bulunur. Ondan sonra asker, tüccar, çiftçi ve köleler gelir. Toplumsal düzen bir insan vücuduna benzer. Nasıl bir vücutta her organın bir görevi varsa, toplumu oluşturan sınıfların da belirlenmiş görevleri vardır. Örneğin, yöneticiler baş, köleler ise kol ve ayaklardır. Toplum dünya içinde en yücedir daha sonra ruh ve Allah mertebeleri gelir.

Aristo ise hocası Platon'un etkisi altındadır. O da insanı toplum içinde yaşayan bir varlık olarak görür. Birey kendi varlığının anlamını toplum içinde yaşamakla anlar. İnsanlık toplumu Aristo'ya göre ahlak ve hukuk esaslarına dayanır. Bu nedenle diğer topluluklardan ayrılır. Aristo, Platon'a göre daha gerçekçidir; "Bütün, parçaların toplamından fazla bir şeydir." tezini ortaya atmış ve "esas olan somut olandır" görüşünü benimsemiştir. Aristo'nun en önemli eseri "Politika" adlı çalışmasıdır. Görüldüğü gibi her iki düşünür de idealist bir toplum düzeninden söz etmekte ve toplum ile devlet arasındaki farkı görememekte idler.

Hristiyan düşünürler, Eski Yunanlılardan başlayarak Rönesans'a değin mistik skolastik dünya görüşü altında bir ilerleme gösterememişler, bireysel ve toplumsal sorunlara olumlu yaklaşmamışlardır. Bilindiği gibi bu görüş toplumun temeli ve düzeni olan kanunları, aklın prensiplerinden çıkarmaya ve aklın kurallarını

Hristiyanlığın kutsal kitabı olan (İncil'in) emirleriyle uzlaştırmaya çalışır. Buna göre devlet, Allah'ın istemiş olduğu bir kurumdur, dolayısıyla devletin başındakilere itaat gerekir.

Bu katı görüşlerin karşısında ise islam dünyasında bu çağlarda düşüncenin özgürce oluştuğunu ve Eski Yunan felsefesinin Arapça'ya çevrildiğini görüyoruz. Bu çağlarda toplumla ilgilenen islam düşünürleri arasında Farabi (870-950), İbn-i Rüşd (1126-1198), Gazzali (1111) ve İbn-i Haldun'u (1332-1406) görüyoruz. Farabi eserlerinde Eflatun ve Aristo'yu benimser. İnsaniyetçi bir düşündürdür. Ona göre mükemmel devlet şekli, bütün insanlığı içine alan bir dünya devletidir. İki çeşit site (şehir devleti) vardır;

- Faziletli şehir,
- Faziletsiz şehir.

Faziletli şehir, aydınlar tarafından yönetilir, içine bilgin ve faziletli kimseleri alır. Faziletsiz şehir ise içinde yaşanan toplum (cemiyet) demektir. Burada güçlü ve güçsüz arasında sürekli mücadele vardır. Sonuçta güçsüz yenik düşer ve toplum doğar. Menfaat ve istekleri birleşen kimseler toplumu oluştururlar.

İbn Rüşd'e göre ise devlet, yaşlılar ve filozoflar tarafından yönetilmeli ve bütün insanlar saadete ulaştırılmalıdır. Böylece her birey bütün toplumun mutlulduğundan payını alır. Toplum organik bir birleşmedir, erkek ve kadınlar eşittir.

Gazzali ise devletin gerekliliğini savunarak modern devlet anlayışını getirir. İnsanın yalnız başına yaşayamayacağını, diğerlerine ihtiyacı olduğunu belirtir.

İbn-i Haldun islam düşüncesinin en seçkin temsilcisidir. Onun için temel sorun insan iradesinin dışında meydana gelen sosyal olguyu açıklamak ve bu düzenli oluşumun nedenlerini belirlemektir. Umumi Tarih adlı eserinin girişi durumunda olan Mukaddimesi bir sosyoloji kitabı özelliği taşır. Burada özellikle, medeniyet göçebe ve yerleşik kültür zıtlığı, sosyal sınıflar, meslek ve sanatlar, eğitim gibi konuları ele almıştır. Tarih üzerinde özellikle duran İbn-i Haldun toplumsal olayların ve bunların tarihsel sürecinin belli kanunları ve bu kanunların dile getirdiği neden-sonuç ilişkileri bulunduğunu söylemekte ve akılcılığa dayanmaktadır. Devletler de canlılar gibi doğar, büyür ve ölürler.

Daha sonra Batı dünyasında başlayan ve hızlı bir biçimde gelişen "Reform (dinde yenilikler) ve Rönesans", (Sanatta ve düşüncedeki ilerlemeler) ortaçağın tutucu toplumsal düşüncelerini çökertmiş ve hızlı bir ilerleme çağı başlamıştır. Onbeş, onaltı ve onyedinci yüzyıllarda Avrupa'da büyük imparatorluklar parçalanmış, Katolik ve Protestanlar arasında başlayan otuz yıl savaşları Avrupa'nın belini iyice bükmişti. Avrupa onu barışa ve huzura götürecek yolda "Doğal Hukuk" öğretiminde aramaya başladı. Artık toplumsal düşüncenin gelişimi yeni bir çağa girmiş bulunuyordu. Bu aynı zamanda sosyolojinin hazırlık çağıydı.

Doğal Hukuk, toplumları idare eden kuralları birleştirme, ortak ve değişmez prensipler bulma amacını taşıyan bir öğretimdir. Bunlar arasında yer alan en önemli isimler İngiliz Thomas Hobbes, Fransız Jean Jacques Rousseau, Jean Bodin ve yine bir İngiliz olan John Locke'dur.

Ancak bütün bu düşünürler, idealist bir yaklaşımla konuları incelemişler, ideal bir düzenden söz etmişler ve savundukları, genel evrim şemasının bütün toplumlar için aynı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Böylece bu çağda sosyoloji bir tarih felsefesinden öteye gidememiştir.

SOSYOLOJİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE BUNU HAZIRLAYAN ETKENLER

18. yüzyılın ortalarına gelinceye değin toplumla ilgili olan çalışmalar, toplumun kendisiyle değil, nasıl olması gerektiği ile ilgili olan bir takım filozofların düşünce tekelindeydi.

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın ortalarında Endüstri Devriminin yol açtığı hızlı toplumsal değişimlerle birlikte olmuştur. En az Endüstri Devrimi kadar etkili bir diğer patlama da 1789 Fransız Devrimidir. Tarihte hiç bir toplumsal değişme Endüstri Devrimi kadar yaygın ve etkileyici olmamıştır. Bu devrim, asırlardır düzenli bir yaşam biçimi olan Avrupa toplumlarını yoğun bir biçimde etkileyerek, yepyeni bir takım sorunlara ve değişmelere neden olmuştur. Yeni teknoloji ve endüstriler Avrupa'nın toplumsal ve fiziki çevresinin değiştirmiş, küçük kasabalar ortadan kalkmış, hava kirliliği hızlı bir biçimde büyük kentleri kaplamış, aileler topraklarından koparak çeşitli maden ve fabrikalarda çok ağır şartlarda çalışmaya zorlanmış, açlık, hırsızlık, sefalet ve hastalıklar bütün büyük kentleri içine almıştır. Hızlı bir biçimde büyüyen kentlerde, eski düzeni sağlayan gelenek, görenekler ve normlar bu toplumları bir arada tutmaya yetmez olmuş, bu nedenle toplumda düzensizlikler başgöstermiştir. Bireyci yaklaşımların desteklenmesiyle, orta sınıf çoğalmış, monarşik devletler yıkılmış, demokrasi ideolojisi ön plana çıkmıştır.

Fransız ve Amerikan ihtilallerindeki başarılar, Batı ülkelerindeki mevcut düzeni sarsmış ve daha demokratik modeller Avrupa'da giderek yerlerini almaya başlamışlardır. Geleneksel yapının sarsılması Avrupa'da dinin egemenliği ile açıklanan birçok faktörü de etkilemiş ve kilisenin gücü sarsılmaya başlamıştır. Her önemli toplumsal değişme ile geleneksel bir biçimde açıklanan insan varlığının nedeni sarsılmaya başlamış ve yeni açıklamalara duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. Böyle bir ortam içinde bir takım sorulara cevaplar verecek bilimsel bir disiplin ihtiyacı yoğun bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Ancak henüz bu disiplinin adı konmamıştır.

Sosyolojinin gelişimini etkileyen bir diğer faktör ise emperyalist gelişmelerdir. Teknolojik ilerleme ile Avrupalı'lar dünyanın bir çok bölgesini ele geçirmeye başlamışlar ve yeni koloniler insanları yepyeni kültürlerle karşı karşıya getirmiştir. Afrika'da, Kuzey Amerika ve Asya'da elde edilen bölgelerdeki yaşam biçimi, Avrupa'daki toplumsal yaşantıdan çok farklıydı. İşte bu farklı yaşam biçimleri insanların kafalarında yeni bir sorunun doğmasına yol açtı. Bu da bu kültürler neden farklıdır, sorusuydu?

İşte bu sorulara aranan cevaplar da yeni bir disiplinin varlığını gerektiriyordu. Sosyolojinin gelişmesini etkileyen bir üçüncü faktör ise doğa bilimlerindeki hızlı gelişmelerdir. Bilimsel metodun fizik ve kimyada başarılı bir biçimde uygulanması yani objektif, sistematik gözlemler ile kuramların test edilmesi neden sosyal bilimlerde de bu yöntem uygulanmasını sorusunu gündeme getirmişti.

Doğa bilimlerinde başarılı bir biçimde uygulanan bilimsel yöntem anlayışının sosyal dünyada açıklanmaya çalışılan sorulara uygulanması birçok düşünürü çok mantıklı gelmekteydi. Bu mantığı savunan ve sosyolojinin isim babası olarak tanınan ünlü sosyolog Fransız Auguste Comte'dir. Sosyal düşüncenin gelişmesini etkileyen olayları gördükten sonra, şimdi bazı önemli sosyologların temel düşüncelerini incelemeye çalışalım. Sosyolojinin öncüleri olan bu kişiler toplumu bir arada tutan güçler üzerinde durarak çeşitli açıklamalar getirmişlerdir.

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın ortalarında Endüstri Devriminin yol açtığı hızlı toplumsal değişimlerle birlikte olmuştur.

Sosyolojinin gelişmesini hızlandıran bir etmen de emperyalist gelişmeler ve teknolojik ilerleme ile Avrupalıların dünyanın bir çok bölgesini ele geçirmeye başlamaları ve kolonilerde yeni kültürlerle karşı karşıya gelmeleridir.

Sosyoloji disiplinine ismini kazandıran Auguste Comte

Statik, bir toplumdaki düzeni ve durağanlığı incelediği için bir düzen kuramı, dinamik ise değişme ile ilgili olduğu için bir ilerleme kuramıdır.

Auguste Comte (1798-1857)

Bilimsel yöntemi sosyal dünyaya uygulama fikri, pozitivizm olarak adlandırılır ve bunu ilk öneren kişi de Auguste Comte'dur. Comte aynı zamanda sosyolojinin kurucuları arasında bu disipline ismini kazandıran kişidir. Fransız Devriminin etkilerini yaşayan Comte, yaşadığı ve büyüdüğü küçük kasabayı terk ederek Paris'e gelmiş ve iki önemli konu olan toplumsal düzen ve toplumsal değişme konularına yakın ilgi duymuştur.

Comte toplumsal düzeni Toplumsal statik, toplumsal değişmeyi ise Toplumsal dinamik olarak adlandırılır. Bu noktadan hareketle sosyolojiyi de tıpkı fiziğin bölündüğü gibi, Toplumsal Statik ve Toplumsal Dinamik olarak ikiye ayırır. Statik, bir toplumdaki düzeni ve durağanlığı incelediği için bir düzen kuramı, dinamik ise değişme ile ilgili olduğu için bir ilerleme kuramıdır.

Comte, bilimsel yöntemin toplumdaki bilinmeyenleri çözeceğine inanır ve sosyologları insanlığın rahipleri ve din adamları olarak tanımlar. Toplumların gelişmesini harekete geçiren faktörün insan düşüncesi olduğunu savunan Comte bu düşüncenin üç aşamadan geçerek pozitif ya da bilimsel hale ulaştığını savunur. Bu gelişim üç hal ya da üç durum yasası olarak bilinir.

Bunlar;

Teolojik ya da hayali hal,

Metafizik ya da soyut hal,

Pozitif ya da bilimsel haldir.

Comte yaşadığı çağda altı bilimden söz etmektedir. Bunlar; matematik, fizik, kimya, biyoloji, astronomi ve sosyolojidir. Kendisi sosyolojinin bunların hepsinden üstün bir yeri olduğunu savunur. Ayrıca toplumsal yaşam konusunda doğmatik olmamamızı, insan davranışlarını gözlemleyip sınıflandırmamızı, ancak bu şekilde toplumun temel yasalarına ulaşabileceğini belirtir. Toplumsal olaylar toplumsal statik ve dinamik kavramlarıyla nasıl açıklanır?

Herbert Spencer (1820-1903)

Bir İngiliz düşünür olan Spencer sosyolojinin ikinci kurucusu olarak da bilinir. Spencer toplumun belirlenmiş kanunlar çerçevesinde işlediğini savunur. Spencer'e göre toplumlar barbarlık aşamasından medeni toplumlar aşamasına doğru gelişen bir yapıdadır. Spencer, nesiller geçtikçe en yetenekli ve zeki insanların toplumun yaşamında önem kazanıp, ayakta kalacaklarını, yetenezsizlerin, topluma uyum sağlamayanların ise yok olacaklarını savunur.

Spencer toplumsal düzen ve değişme konusunda bu çağda geliştirdiği biyolojik kuramla ün yapmıştır. Spencer'ın görüşü Darwin'in kuramına benzerlik taşıdığı için kuramına Sosyal Darwinizm de denir.

Spencer, insan toplumları ile diğer organizmaları karşılaştırmış ve aralarında benzerlikler görmüştür. Yani bir canlıdaki kalp, ciğer gibi organlar canlının yaşamına destek veriyorlarsa, toplumun parçaları olan devlet ve ekonomi gibi kurumların da toplumun devamlılığında önemli katkıları vardır, tezini savunur. Düşünceleri sosyolojide fonksiyonalist ya da görevselci yaklaşımın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tıpkı Comte'da olduğu gibi Spencer bir sosyologdan çok bir sosyal filozoftur. Spencer yine Comte gibi bilimsel araştırmalar yapmamış sadece toplum konusunda fikirler geliştirmiştir.

Spencer'in görüşü Darwin'in kuramına benzerlik taşıdığı için kuramına Sosyal Darwinizm de denir.

Karl Marx ve Maddecî Görüş (1818-1883)

Alman düşünürü olan Marx sosyolojideki çatışma kuramının yaratıcılarından. Marx kuramını 18. yüzyılın İngiltere'sinde endüstrileşme sürecinin en yoğun olarak yaşandığı bir ortamda yazmış, bu nedenle de içinde yaşadığı güç koşullar kuramını doğrudan etkilemiştir.

Marx, Comte gibi insanların toplumu değiştirmek konusunda aktif adımlar atmalarını savunur. Kendisi Almanya'dan ihtilalci fikirleri nedeniyle sürgün edilip İngiltere'ye geldikten sonra çalışmalarını Londra'da tamamlamış, açlık ve sefalet içinde geçen bir ömürden sonra yine bu şehirde ölmüştür.

Marx, Comte ve Spencer'den farklı düşüncelere sahipti. Sınıf yapısının temeli olarak üretim ilişkilerini görmüş, devlet ve düşünce sistemini toplumun üstyapısı olarak nitelendirmiştir. Marx'a göre "üretim araçları, üretim güçleri ve üretim ilişkileri" anlamına gelen alt yapı, ekonomik temeldir. Üst yapı ise, din, sanat, bilim, ahlak gibi kültür kurumlarından oluşur. Aralarında karşılıklı bir ilişki olmakla birlikte üst yapı, alt yapı tarafından yani ekonomik ilişkiler tarafından belirlenir, der. Kendisi bir sosyolog olmamakla beraber yazdıkları sosyolojik açıdan çok zengin olduğundan en önemli ve özgün düşünürlerden birisi olarak nitelendirilmiştir.

Marx'a göre sosyal bilimcilerin görevi dünyayı açıklamak değil, değiştirmektir. Bu değişim de ihtilalci bir yaklaşımla olur. Marx, toplumda kaçınılmaz ve doğal bir çatışmanın olduğunu söyler. Bu çatışma endüstriyel toplumda iki sınıf arasında gerçekleşir. Bunlar endüstriyel bir işletmede çalışan, emeğini kiralayarak geçinen işçi sınıfı ile üretim araçlarına sahip olan burjuvazidir. Marx üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki mücadeleye sınıf mücadelesi der ve tarih boyunca farklı toplumlarda olan mücadelenin toplumları yeni bir aşamaya getirdiğini vurgular.

Marx, düşüncelerinde ünlü Alman sosyologu George Hegel'in diyalektik sürecinden yoğun bir biçimde etkilenmiş ve onun idealist diyalektiğini, düşünceyi yaratan maddedir prensibiyle materyalist bir biçime dönüştürmüştür. Marx'ın en önemli eseri, içinde liberal görüşün eleştirisinin yer aldığı Kapital adını taşır.

Marx'a göre sosyal bilimcilerin görevi dünyayı açıklamak değil, değiştirmektir. Bu değişim de ihtilalci bir yaklaşımla olur.

Marx'ın geliştirdiği kuramın temel tezi nedir?

SIRA SİZDE

Emile Durkheim (1858-1917)

Bir Fransız düşünürü olan Durkheim, toplumsal düzen sorunu ile ilgilenmiş ve toplumu bir arada tutan güçlerin, toplumun üyelerince paylaşılan ortak inanç ve değerler olduğunu söylemiştir. Durkheim toplumsal gerçeğin temelini "Toplumsal Bilinçte" görmektedir. Toplumsal bilinç "Bir toplumun bireylerindeki ortak inanç ve duyguların bütünüdür." Kendisi, bir toplumu bir arada tutan parçaların toplumun devamlılığına ne şekilde katkıda bulunduğunu araştırmıştır. Durkheim'e göre insan davranışlarını bireysel olarak anlamanın imkanı yoktur. Bu davranışlar ancak geniş bir toplumsal çerçevede anlaşılabilir.

Durkheim'in bir diğer ilgi alanı da endüstriyel toplumlardaki iş bölümü ve bunun sonuçlarıdır. Ona göre iş bölümünün endüstriyel toplumlarda ortaya çıkardığı bir sorun anomidir. Anomi endüstrileşmiş toplumlarda ortaya çıkan bir kural-sızlık durumudur. Yani bir toplumda düzeni sağlayan kurallar, o toplumu bir arada tutmada yetersiz kaldığı zaman bu durum ortaya çıkmaktadır. Özellikle toplumsal değişimin hızlı olduğu dönemlerde birey bir toplum içinde yaşamının amacını kaybederek intihara kadar gidebilmektedir. İntiharlar konusu Durkheim'in diğer bir ilgi alanıdır. Durkheim bir gruptan bir gruba değişen intihar oran-

Toplumsal düzen sorunu ile ilgilenen Emile Durkheim

Durkheim toplumsal gerçeğin temelini toplumsal bilinçte görür. Toplumsal bilinç "bir toplumun bireylerindeki ortak inanç ve duyguların bütünüdür.

Durkheim'in bir diğer ilgi alanı da endüstriyel toplumdaki iş bölümü ve bunun sonuçlarıdır. Ona göre iş bölümünün endüstriyel toplumlarda ortaya çıkardığı sorun anomidir.

Durkheim'in sosyolojiye en büyük katkısı sosyolojik yaklaşımı insan davranışlarını anlamada kullanması olmuştur.

larını araştırmış ve intiharların nedenlerinin bireysel değil toplumsal kökenli olduğunu öne sürmüştür.

Durkheim'in en temel amaçlarından biri, sosyolojiyi ayrı bir disiplin olarak diğer bilimler arasına yerleştirmektir. Çünkü, yaşadığı dönemde sosyoloji ekonominin veya tarihin bir alt disiplini olarak görülüyordu. Durkheim, gördüğü eğitim ve yaptığı çalışmalar sonucu ilk defa 1887'de Bordeaux Üniversitesi'nde sosyolog olarak görevlendirilmiştir.

Durkheim'in iki amacı daha vardır. Birincisi bireysel davranışların toplumsal güçler arafından ne şekilde etkilendiğini göstermek, diğeri ise toplumsal araştırmaları daha pratik hale getirmektir. Kendisi sosyologları tıp doktorlarına benzetir. Sosyologları, toplumsal hastalıkların doktoru olarak niteler. Genelde tıp doktorları bilimsel bilgilerini, insan hastalıklarını tedavi etmek için uğraşırken, sosyologlar da bilimsel becerilerini toplumsal hastalıkları iyi etmede kullanmaktadırlar.

Durkheim'in sosyolojiye en büyük katkısı sosyolojik yaklaşımı insan davranışlarını anlamada kullanması olmuştur. Örneğin, intiharlar bireysel kökenli davranışlar olması nedeniyle psikologlar tarafından incelenmelidir, sosyologlar tarafından değil, der. Ancak, intiharları sadece bireysel açıdan ele alırsak, toplumsal temelini ihmal etmiş oluruz, demektir. Böylece Durkheim, sosyolojinin bakış açısını daha da belirginleştirmektedir.

SIRA SİZDE

Anomi kavramını gözden geçirerek; Durkheim'in sosyolojiye yaptığı en önemli katkıyı tartışınız.

Max Weber (1864-1920)

Weber'in sosyolojik yaklaşımına göre, bu disiplin toplumsal yaşamın önemli sahalardaki nedensel ilişkileri anlamalı ve araştırmalıdır.

Weber'in sosyolojik yaklaşımına göre, bu disiplin toplumsal yaşamın önemli sahalardaki nedensel ilişkileri anlamalı ve araştırmalıdır. Dolayısıyla sosyoloji bir anlam bilimidir. Weber, toplumsal olayların bir takım objektif kriterlerle anlaşılabilir, ölçülemeyeceğini, bu nedenle bireylerin davranışlarına yansıyan bir takım subjektif kriterlerle anlamının mümkün olabileceğini öne sürer. Toplumsal olayları anlamada bir tek faktörün değil birçok faktörün etkili olduğunu savunur. Örneğin, düşünce, inanç, tutum ve duygular gibi. Weber, sosyologların çalışma hayatlarında bir takım öznel değerlerden arınmış olarak hareket etmelerini ister. Buna objektiflik ilkesi der. Yani sosyologların olaylara önyargılarından arınmış bir biçimde bakmalarını savunur.

Objektiflik ilkesi sosyologların olaylara önyargılarından arınmış bir biçimde bakmalarını savunur.

Max Weber, Durkheim ile aynı zamanlarda yaşamış ve Batı Sosyolojisine en çok katkıda bulunan kişilerden birisidir. Sosyolojiye birbirinden farklı sahalarda olan, politika, hukuk, ekonomi, müzik ve din konularında çeşitli katkılarda bulunmuştur. Kendisi endüstriyel toplumdaki değişimin yön ve biçiminin, bürokrasi ve bürokratik kurallar yüzünden arzu edilmeyen bir hale dönüştüğünü ve hayatlarında akılcılık ve etkili olmaktan başka bir şey bilmeyen uzmanlar tarafından endüstriyel yaşamı olumsuz olarak etkilendiğini savunmuştur. Weber, bu tür bir yolla insanlığın demirden bir kafese konulduğunu ifade eder.

Weber'in bir çok çalışması Karl Marx'ın çalışmalarıyla karşıtlık taşır. Weber, Marx'ın çalışmalarını yakından izlemiş bir kişidir. Weber de Marx gibi sosyal eşitsizliğin veya adaletsizliğin kaçınılmaz olduğunu görmüş ve bu eşitsizliği

hoş karşılamamıştır. Çünkü, bunun sonucunda devletin birey üzerinde büyük bir güç olarak duracağını ve onun hareketlerini kısıtlayacağını düşünmüştür.

Weber, Marx'dan farklı olarak toplumsal değişimin mutlaka ekonomi kökenli olmasını kabul etmez. Ekonomik nedenlerin yanında sosyal nedenlerin de değişimde önemli bir faktör olduğunu savunur. Örneğin, kapitalizmin doğuşunu açıklayan önemli eserinde din faktörünün de değişimde önemli bir rolünün olduğunu savunur.

Weber'in sosyolojiye önemli bir katkısı ise anlama (Verstehen) konusunda olmuştur. Weber insan davranışlarının sadece bir takım istatistiklerle açıklanamıyacağını, bunların muhakkak yorumlanması, anlamlandırılması gerektiğini savunur. Weber, burada bireylerin duygu ve düşünceleriyle davranışları arasındaki ilişkiyi anlamaya veya kavramaya çalışır. Kısaca, olayların bireyler için taşıdıkları öznel anlamları bilmemiz gerektiğini söyler. İnsanların davranışlarını kendilerinin nasıl yorumladıklarını bilmek, olayları anlamak için büyük önem taşır.

Weber'in anlama süreci üç aşamalı olarak ortaya çıkar. Birinci durumda sosyolog olayları gözler ve bireylerin duygularını görmeye çalışır. İkinci durumda bireylerin motifleri yani güdülerini keşfetmeye çalışır. Üçüncü aşamada ise bireyin duygu ve güdülerine ilişkin davranışlarını veya faaliyetlerini açıklamaya çalışır. Weber ilgilendiği konuları anlamada iki teknik kullanır. Bunlar; İdeal Tip Analizi ve Tarihi Analiz teknikleridir.

Weber insan davranışlarının sadece bir takım istatistiklerle açıklanamıyacağını, bunların muhakkak yorumlanması, anlamlandırılması gerektiğini savunur.

Weber'e göre anlama nasıl tanımlanmaktadır? Objektiflik ilkesi ne tür bir davranışı savunur?

SIRA SİZDE

SOSYOLOJİDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Bütün bilimlerde olduğu gibi sosyolojide de çok önemli bir konu kuramlara ulaşmaktır. Sosyoloji de kuram, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklamak üzere geliştirilmiş cümlelerdir. Böylece, kuram geçerli ise bu olayların benzer bir biçimde gelecekte de aynı şekilde ortaya çıkacaklarını işaret eder. Sosyolojide modern kuramsal yaklaşımları üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar;

- Fonksiyonalist (Görevselci) yaklaşım,
- Çatışma Yaklaşımı,
- Etkileşimcilik Yaklaşımıdır.

Fonksiyonalist Yaklaşım

Bu yaklaşım temellerini Herbert Spencer ve Emile Durkheim'in çalışmalarından almakla birlikte, çağdaş anlamda kurucusu Talcot Parsons'dır. Daha önce de belirtildiği gibi Spencer toplumlarla, canlı organizmaları karşılaştırmakta ve her organizmanın bir yapısından söz etmekteydi. Her organizmayı meydana getiren parçaların o organizmanın devamlılığında belirli bir görevi olduğu gibi, toplumu meydana getiren parçaların da o toplumun devamlılığında belirli bir fonksiyonu vardır. Bu modele göre Parsons'ın yaklaşımında toplum bir fonksiyonlar bütünüdür. Yani nasıl bir organizmada örneğin, kalbin fonksiyonu kan dolaşımını sağlarsa, toplumda da her kurumun, o toplumun devamlılığında önemli olan bir görevi vardır.

T. Parsons'ın kuramı, toplumu organize olmuş, düzenli ilişkilerden meydana gelen ve her bireyin toplumun temel değerlerini paylaştığı bir sosyal sistem olarak görülür.

T. Parsons'ın yaklaşımında toplum bir fonksiyonlar bütünüdür.

T. Parsons'ın kuramı, toplumu organize olmuş, düzenli ilişkilerden meydana gelen ve her bireyin toplumun temel değerlerini paylaştığı bir sosyal sistem olarak görülür.

Fonksiyonalist yaklaşıma göre, fonksiyon belirli bir toplum içerisinde her geleniğin, düşünce, değer ve inançların, birey ya da grupların oynadığı roldür. Parson yaklaşımında sosyal sistemi oluşturan parçaların (ekonomi, din, aile, politika ve eğitimin) toplumda yerine getirdiği görevlerin (fonksiyonların) o toplum için fonksiyonel olmaları önemlidir demektir.

Kuram, toplumu organize olmuş, düzenli ilişkilerden meydana gelen ve her bireyin toplumun temel değerlerini paylaştığı bir sosyal sistem olarak görür. Daha sonra Robert Merton, kurama gizli ve açık fonksiyon kavramlarını ilave ederek, geliştirmeye çalışmıştır. Açık fonksiyon bir sistemin içinde bulunanlar tarafından arzulanan ve bilinen fonksiyonlardır. Gizli fonksiyonlar ise sistemin içinde bulunanlar tarafından ne bilinen ne de arzulanan fonksiyonlardır. Örneğin, okulların bir toplumda öğrencileri bilgili kılmak, eğitmek gibi açık fonksiyonları olduğu gibi, onları sokağa bırakmamak, belirli bir yaşa gelinceye kadar belirli konularla meşgul etmek şeklinde gizli fonksiyonları da vardır.

Kısaca fonksiyonalist yaklaşıma göre grup, birbiriyle ilişkisi olan parçaların fonksiyonel bir bütünüdür. Bir bütün içindeki parçaları anlamak için o parçaların bütün içinde taşıdıkları fonksiyonları ve disfonksiyonları (bozucu fonksiyonları) bilmek gerekir. Bu basit yaklaşım toplumsal gruplardan, toplumun bütününe anlaşılmasına, hatta aileye kadar uygulanabilir.

SIRA SİZDE

Fonksiyonalist yaklaşımın temel tezini dikkate alarak yaklaşımın eksikliğini tartışınız.

Çatışma Yaklaşımı

Bu kuram toplumdaki rekabet, değişim ve gerginlik süreçleri üzerinde durmaktadır. Fonksiyonalist yaklaşımın tersine bu yaklaşım dünyada var olan devamlı bir mücadele sürecinden söz etmektedir. Çatışma yaklaşımı, toplumsal davranışların en iyi biçimde rekabet halinde bulunan gruplar arasındaki gerginlik ve mücadele ile anlaşılabilceğini savunur. Temel görüşlerini Karl Marx'ın kuramından esinlenerek dile getirmektedir. Bilindiği gibi Marx, toplumsal sınıflar arasında olan bir mücadeleden söz etmektedir. Marx'a göre bu mücadele toplumsal değişimin itici gücüdür.

Bu mücadelede iki önemli sınıf burjuva ve proleterya sınıfıdır. Marx'a göre tarih, sınıflar arası bir mücadeledir. Marx bu gözlemlerini yaptığı sırada kapitalist süreç daha başlangıç aşamasında idi. Bu nedenle endüstride çalışanlar, işverenlerin insafına kalan ezici bir yönetimle karşı karşıydılar. Bugün için olmaz ise olmaz gözümüze baktığımız haklar o gün için bir hayal ürünüydü. Bu haklar arasında grev hakkı, asgari ücret, sekiz saatlik mesai, çay araları, beş günlük çalışma haftası, ücretli tatil, sosyal güvenlik, hastalık sigortası gibi konular sayılabilir.

Günümüz çatışma kuramcıları ise, konuya çok daha geniş bir açıdan bakmaktadırlar. Örneğin Ralf Dahrendorf (1959) belirli bir otoritenin mevcut olduğu her yerde çatışmanın varlığından söz etmektedir. Belirli bir otoriteye sahip insanlar, uyum için insanları zorlayabilmektedirler. Bu zorlama ise belirli bir direnç ve uyuşmazlıklara yol açmaktadır. Böylece ortaya çıkan çatışmalar toplumun tüm kesimlerine yayılabilmektedir. Ancak bu yaklaşım gruplar arasındaki mücadelenin muhakkak ihtilal gibi köktenci biçimde olmasını gerekli görmez. Bu mücadele toplu iş görüşmeleri, parti politikaları, bütçe tartışmaları gibi çeşitli biçimlerde olabilir.

Diğer bir çatışma kuramcısı Lewis Coser ise çatışmanın özellikle birbiriyle yakın ilişkide bulunan insanlar arasında gelişebileceğini savunur. Bu insanlar birbirleriyle sorumluluk ve güç ağlarıyla bağlıdırlar. Bireylerden bir tanesinin diğerleri-

Çatışma yaklaşımı, toplumsal davranışların en iyi şekilde rekabet halinde bulunan gruplar arasındaki gerginlik ve mücadele ile anlaşılabilceğini savunur.

ne göre farklı bir ödül alması, yerleşik ilişkileri bozacağı için çatışmalar çıkabilir. Sosyologlar bu nedenle hangi kültür ve örgütte olursa olsun mevcut ilişkilerden kimin kazanç, sağladığı kimin ise zarar gördüğüne bakarlar. Bu yaklaşım 1960'lı yıllardan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde giderek yaygınlık kazanmıştır.

Etkileşimcilik Yaklaşımı

Bu yaklaşım toplumda yer alan bireylerin birbirlerini etkilemelerini, karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkileri nasıl gerçekleştirdiğini inceler. Çatışma ve fonksiyonel görüş sosyolojik incelemelerinde makro konular olan toplumsal değişme, düzen, toplumsal sınıf gibi konuları incelerken, etkileşim kuramcıları mikro bir yaklaşımla küçük gruplar, aile arkadaş ilişkileri üzerinde durmaktadırlar.

Etkileşimcilik yaklaşımı, bireyi odak alarak incelemektedir. Bu yaklaşım, toplumlar bireylerden oluştuğuna göre, onu ve ilişkilerini anlamadan toplumu anlamının mümkün olamayacağını savunur. Çünkü önemli olan insandır, derler. Ancak insanların varlığı ve etkileşimleriyle toplum oluşmaktadır.

Bu yaklaşıma birçok düşünür çeşitli biçimlerde katkılarda bulunmuştur. Bunlar arasında ünlü psikolog William James (1842-1910), eğitimci John Dewey (1859-1952), sosyolog Charles Horton Cooley (1864-1929), William I. Thomas (1863-1947) ve George Herbert Mead (1863-1931) sayılabilir.

Etkileşim kuramcıları sembol üzerinde durarak, insanların semboller aracılığıyla etkileşimde bulunduğunu öne sürerler. Bu nedenle bu kuramcılara, Sembolik etkileşim kuramcıları da denilir. Sembolik etkileşim, bireyler arasında sembollerle yapılan etkileşim demektir.

Bu etkileşim çoğunlukla yüzyüzedir. Ancak, okuma ve yazma gibi başka biçimlerde de olabilir. Sembolik etkileşim yaklaşımı, sosyologları yaşadıkları toplumu ve toplumun içinde yer alan bireylerin davranışlarını anlamaya iten bir çabadır.

Sembolik etkileşimciler sembol üzerinde dururlar ve sembollerin toplumsal yaşamın temelini oluşturduğunu savunurlar. Sembol anlamlandırdığımız şeylerdir. Semboller olmaksızın sosyal ilişkilerimiz, hayvanların kurduğu iletişim düzeyinden farksız kalır. Başkalarıyla kurmuş olduğumuz, ilişkileri algılamakta en önemli mekanizma adlandırdığımız sembollerdir. (Hala, amca, öğretmen gibi). Biraz karmaşık gelse de belirli sembollere sahip olduğumuz için amca ve teyzelere sahip olmaktadır. Çünkü, ancak bu semboller ile bizler bu ilişkinin içeriğini tanımlayabilmekte veya açıklayabilmekteyiz. İkinci olarak semboller olmadan, diğer insanlarla olan ilişkilerimizi koordine edemeyiz. Hatta gelecekle ilgili planlar bile yapamayız, zaman ve yer konusunu belirleyemeyiz. Takvim, ay, gün ve saatler olmasa acaba bunu nasıl gerçekleştirebiliriz? Bir düşünün! Semboller olmaksızın kitaplar, sinema hatta müzik aletleri bile olamaz. Çünkü, yazı bunları anlamlı kılar, notalar ise müziğe hayat verir. Bu nedenle semboller toplumsal yaşamımızı olası kılmaktadır.

Sembolik etkileşim davranışlarımızın neye bağlı olduğunu, kendimizi ve başkalarını tanımlamamızın analizini yapmaktadır. Örneğin, bir kişiye amca veya hala dediğiniz zaman, bu kişilere belirgin bir biçimde davranıyoruz. Bir kişiyi erkek veya kız arkadaşım diye tanımladığımız zaman ise, davranışlarımız tamamen farklılaşıyor. Bu nedenle günlük yaşam, bizim çeşitli davranışlarımızı sergilediğimiz bir tiyatro sahnesidir. Değişen seyircilere göre burada farklı roller alıyor ve farklı performanslar sergiliyoruz. Sembolik etkileşim bu nedenle daha çok yüzyüze olan ilişkilerimizi birincil olarak ele alıp incelemekte, bu ilişkilerin nasıl gerçekleştiğini ve yaşamımızı nasıl şekillendirdiğine bakmaktadır (Henslin, 1997).

Etkileşimcilik yaklaşımı bireyi ve ilişkilerini anlamadan toplumu anlamının mümkün olmadığını savunur.

Etkileşim kuramcıları sembol üzerinde durarak, insanların semboller aracılığıyla etkileşimde bulunduğunu öne sürerler.

Sembol anlamlandırdığımız şeylerdir. Semboller olmaksızın sosyal ilişkilerimiz, hayvanların kurduğu iletişim düzeyinden farksız kalır.

Sembol tanımını gözden geçirerek sembollerin toplumsal yaşamdaki önemi açıklayınız.

SOSYOLOJİ GELENEĞİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR: SOSYAL ALIŞVERİŞ KURAMI VE FEMİNİST KURAM

Fonksiyonalizm, çatışma ve sembolik etkileşim kuramları, günümüz sosyolojisinde üç temel kuram olmakla birlikte, gelişen toplum yaşantısında yeni yaklaşımlar da giderek çoğalmaktadır. Burada son yıllarda çok tartışılan iki kuramdan söz edeceğiz. Bunlar, sosyal alışveriş (exchange) ve feminist kuramdır.

Sosyal Alışveriş Kuramı

Değişim ve sosyal alışveriş kuramı genelde farklı bir yol izler. Değişim yaklaşımı ile ilgili temel, genelde ekonomistlerin, antropologların ve psikologların fikirlerine dayalıdır. Kuram, insan etkileşiminin ödül ve cezalara dayalı olarak gerçekleşen bir alışveriş ile oluştuğunu ileri sürer. Kuramda sözü edilen değişim kavramı toplumsal bir değişimden çok karşılıklı bir alışverişi ifade eden bir nitelik taşır. Bu nedenle kurama, sosyal alışveriş kuramı da denilmektedir.

19. yüzyılın ekonomistleri olan Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill ve Jeremy Bentham gibi düşünürler, insanı kendini düşünen, her zaman kar etmeyi amaçlayan ve akılcı olan bir varlık olarak düşünmüşlerdir. Birçok antropolog da değişim veya alışverişin ilkel topluluklardaki önemini incelemişler ve buralardaki geçerliliğini araştırmışlardır.

Örneğin, Bronislaw Malinowski doğal bir alıp vermenin veya değişimin sosyal yaşamın bir parçası olduğunu öne sürmüştür. Psikolojideki davranışsal akımın temsilcilerinden Pavlov ve Skinner de, "İnsanlar mevcut alternatifler" içinde kendini en çok ödüllendireni ve en az cezalandırıcı olanı tercih ederler demektedir.

Sosyal alışveriş kuramının bilinen iki önemli temsilcisi George C. Homans (1961) ve Peter M. Blau'dur (1964). Modern alışveriş kuramının yaratıcılarından olan Homans, genelde davranışsal psikolojiye yoğun bir biçimde bağlıdır ve çalışmalarında ondan etkilenmiştir. Bunun etkileri 1961'de yazdığı Social Behavior: Its Elementary Forms (Sosyal Davranışın Temel Biçimleri) adlı yapıtında yoğun olarak görülür. Homans, bu yapıtında ilkel ekonomi ve davranışsal psikolojiden geliştirilen alışveriş kuramını tanıtır. Bilindiği gibi davranışçılar sadece gözlemlenen davranışlarla ilgilidirler.

Sonuçta, Homans da insanların içsel bir süreci olan düşünme ve duygularını dışta tutarak, bireylerin görünen davranışlarına yönelir. Etkileşim içerisinde olan insanların davranışları Blau'nun öne sürdüğü alışveriş kuramında da önemli bir yer tutar. Blau'nun düşüncesi klasik kuramcıların görüşlerine daha yakındır. Bu açıdan da Homans'tan farklılık taşır. Homans'ın kuramı, bireysel davranışın açıklanmasına yönelik aşırı vurgulardan dolayı psikolojik bir indirgemeciliğe kayar. Blau ise buna karşıdır. Homans mikro yapılar üzerinde dururken, Blau makro yapılar üzerinde durur. Mikro yapılar etkileşimde bulunan bireylerden oluşan yapılar iken, makro yapılar birbiriyle karşılıklı ilişki içindeki sosyal gruplardan oluşur.

Temel olarak Blau, Homans'ın kuramını benimser, fakat ikisi arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Blau, bireylerarası etkileşimlerden çok, daha büyük sosyal üniteler olan örgütler, topluluklar ve toplumlar üzerinde durmuştur. Blau, Homans'ın görüşlerini kültürel ve sosyal düzeylerdeki alışverişle bütünleştirmek ister. En genel anlamda, Blau, Homans'dan farklı olarak sosyal olguculuk (factism)

Modern alışveriş kuramının yaratıcılarından olan Homans genelde davranışsal psikolojiye yoğun bir biçimde bağlıdır ve çalışmalarında ondan etkilenmiştir.

ve sosyal davranışçılığın kombinasyonunu içeren sosyal alışveriş kuramını geliştirir (Wallece ve Weet, 1991).

Blau'nun yaklaşımına göre sosyal etkileşim, ilk önce sosyal gruplarda gerçekleşir. İnsanlar gruplara kabul edilmek isterler, çünkü gruplarda ödül mekanizması vardır. İnsanlar gruplara kabul edilebilmek için grup üyelerine ödüller teklif etmek zorundadırlar. Grup üyeleri arasındaki ilişkiler, grup üyeleri grubu etkiledikleri ve üyeler bekledikleri ödülleri aldıkları zaman güçlenir.

Sosyal alışveriş kuramının ilk sayıltısı, insan davranışlarının akılcı oluşudur. Buna göre insanlar çeşitli alternatifler arasında kendisi için en uygun ve ödüllendirici olanı seçer ve zarardan kaçınır ya da en az zararla altından kalkabileceği alternatifleri seçer. İnsanların bu kararları yanlış olabilir, bu durumda çeşitli durumları analiz ederek zararını en aza indirger ve kendi ilgisini ödüllendirir. Hatta insanlar kendi ilgi alanlarındaki bir şeyi elde etmek için, yine kendisi için önemli olan, değer taşıyan bir şeyden vazgeçebilirler. Örneğin, bir kadın başka bir yerdeki önemli bir kariyer gelişimi için kocasından vazgeçerek, ondan boşanabilir veya bir çocuk, ablasının hiç de sevmediği çocuğuna bakarak babasının arabasını kullanabileceğini düşünebilir, yani bir ödül için bazen fedakarlıklar yapılabilir.

İkinci önemli sayıltı, ekonomistlerden ödünç alınan azalan marjinal yarar yasasıdır. Yani insanların sosyal ilişkilerinde azalan marjinal yarar yasası geçerlidir. Diğer bir deyimle, insanlar ödüllere doymuş olabilir. Eğer bir kişi kendisi için önem taşıyan birşey elde ettiyse, onun üzerindeki değerler en azından kısa dönemde onun için önem taşımamaya başlar. Yani diğer şeyler giderek anlamını yitirebilir veya önemleri azalır. Bunun en güzel örneği yiyecektir. Eğer bir kişi birkaç günden beri yemek yememişse, yiyecek onun için büyük önem taşır. Buna karşın karnı tok bir birey yiyecek konusunda daha seçicidir. Örneğin, karnı tok bir kişi için dönercide yiyeceği bir tabak dönerin anlamı, karnı aç biri için taşıdığı anlamı ve önemi taşımaz.

Üçüncü sayıltıya göre, sosyal alışveriş durumunda insanlar verdikleri ile aldıkları arasında bir denge beklentisi içindedirler. Diğer bir deyimle insanlar arasındaki ilişkiler verme ve geri almanın dengelenmesine dayanır. İnsanlar diğer insanlarla olan ilişkilerinde verdiklerinin karşılığında adil bir geri beklenti içinde bulunurlar. Yani hep verip, yeterince alamıyorlarsa tatminsizlik duyarlar. Ancak, bu beklenti adil ölçüde karşılanırsa, bu ilişkiden mutluluk duyar ve tatmin olurlar. Eğer dengesizlik devam ederse, yani ilişkiden daha az şey elde ediyorlar ise bu ilişkiyi keserler. Örneğin, çalışan bir kadın ev yaşamında kocasının yeterince katkısının olmadığını düşünüyorsa, yani kendisi hep veriyor; ama kocası onun kadar çaba göstermiyorsa bu ilişki boşanma ile sonuçlanabilir.

Feminist Kuram

Feminist kuram bir toplum içindeki kadın ve erkekler arasındaki cinsiyet ilişkilerinin yapısını incelemektedir. Margaret Anderson, feminist kuramın semsiyesi altında bunu üç çerçeve içinde ele almaktadır. Bunlar; liberal feminizm, radikal (köktenci) feminizm ve sosyalist feminizmdir. Bu üç teorik çerçevede cinsiyet kavramı, toplumsal sınıf ve azınlık grupları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır.

Feminist kuram, bir toplum içindeki kadın ve erkekler arasındaki cinsiyet ilişkilerinin yapısını inceleyerek, kadın hakları ve kadının eşit statüsü üzerinde durur.

Bu düşüncenin savunucuları kadın hakları ve kadının eşit statüsü üzerinde durmaktadır. Kadının değişen toplum yapısı içinde, varolan haklarının açığa çıkarılması, bu haklardan onları bilgili kılma ve genelde bu konuda toplumun ilgisini çek-

Blau'nun yaklaşımına göre sosyal etkileşim ilk önce sosyal gruplarda gerçekleşir. İnsanlar gruplara kabul edilmek isterler, çünkü gruplarda ödül mekanizması vardır.

Feminist kuram, bir toplum içindeki kadın ve erkekler arasındaki cinsiyet ilişkilerinin yapısını inceleyerek, kadın hakları ve kadının eşit statüsü üzerinde durur.

me görevini üstlenmektedir. Hatta kadının değişen yapı içindeki kanuni statüsü ile bu hakların yeniden yapılandırılması üzerinde de durmaktadırlar. Eğer kadınlar da erkekler gibi aynı muameleye tabi tutulacaksa, hukuki yapıda, toplumsal politikalarda ve sosyal yapıda büyük değişimler yapılması gerekmektedir. Örneğin eşit işe eşit ücret, çocuk aldirabilme hakkı ve medeni haklar liberal feministlerin ilgilendikleri ve savundukları konular arasındadır. Liberaller arasında Acker (1989), Bem (1993) Epstein (1988) sayılabilir.

SIRA SİZDE

Feminist kuramın çalışma alanlarını ülkemizin koşullarını da dikkate alarak tartışınız.

Feminist kuram, kadının odak olarak alındığı bir perspektiften bakarak toplumsal yaşamı ve buradaki farklı sistem ve fikirleri irdelemektedir. Feminist kuram kadını temel obje veya ilgi odağı olarak görür ve onu üç açıdan inceler. Birincisi araştırmaların başlangıç noktası kadındır. Kadının durumu veya toplum içindeki statüsü gibi. İkincisi kadını merkezi bir obje olarak görür. Bütün araştırma sürecinin ilgi odağı kadındır ve toplumda herşeyi kadının bakış açısından değerlendirir ve araştırır. Üçüncüsü ise feminist kuram kadının bakış açısından, hem kritik hem de eylemcidir ve kadına mevcut yapıda daha iyi bir yer bulmaya veya dünya yaratmaya çalışır. Bu açıdan da tartışmaları insana yöneliktir.

Biraz önce de belirtildiği gibi, liberal feministler için önemli olan konular kadının toplum içinde aşağılanması, ikincil statüsü, erkeğe oranla kanunlardaki eşit olmayan durumu ve kadın ve erkeğin toplum tarafından nasıl etkilenerek kendi hakkındaki benlik duygusunu geliştirdiği veya öğrendiğidir. Radikal feministler ise kadının toplum içinde baskı altında olduğunu, ezildiğini, toplumların erkekler tarafından yönetildiğini, hakimiyetin onlarda olduğunu ve bu nedenle de kadınların baskı altında tutulduğunu savunur.

Erkek üstünlüğünün olduğu (patriarchal) toplumlarda her şey erkekler tarafından kontrol edilir ve erkek toplumda güce, prestije ve ekonomik avantajlara sahiptirler. Erkeğin kontrolünde olan kurumlar (aile, din ekonomisi, eğitim ve hükümet) kadınları erkeklere oranla daha aşağı görür, hatta erkeğin kadına olan üstünlüğünü ebedileştirmek için çabalar. Diğer bir deyimle erkeğin üstünlüğünü devamlı kılmak için gayret gösterir. Radikal feministler erkeğin bu gücü nasıl kazandığını ve nasıl bütün kurumları kontrol altında tuttuğunu araştırmaktadırlar. Dolayısıyla erkeğin üstünlüğü ve bunun nedenleri radikal feministlerce temel ilgi odağı olarak görülmektedir. Şimdi de hem sosyalist feministlerden söz edelim, hem de bunların kurama olan katkılarına bakalım:

Sosyalist feministler radikal feministlerden çok daha fazla radikaldirler. Hatta kapitalizmi kadının ezilmişliğinin temel kaynağı olarak görürler. Onların bakış açıları Marksizm'in kapitalizme bakış açısından da öte gider. Bu kuramcılar içinde en çok kullanılan kavram kapitalist patriyarki kavramıdır. Bu görüşün iki önemli temsilcisi Eisenstein ve Hartman'dır. "Sosyalist feministler kadının ezilmişliğinin temel nedeninin kapitalist toplumda kadının erkeğin malı olmasına bağlı olarak açıklarlar.

Kadın toplumda ezilmişliği kapitalist bir yapı olmadan da mevcut olduğuna göre, kapitalizmin gelişmesi özellikle iş yerlerinde ve endüstride kadının daha fazla baskı altında tutulmasına veya sömürülmesine neden olmaktadır." Diğer bir nokta da patriyarki kavramıdır. Patriyarki, sosyalist ve endüstri öncesi toplumlardaki erkeğin üstünlüğünü simgeler. Buna göre kapitalist toplumlarda sınıf yapısı içindeki güç ilişkileri, erkeğin üstünlüğü ile birleşerek, kadının toplum içinde ezilmesine neden olmaktadır (Shepard,1996).

Radikal feministler kadının toplum içinde baskı altında olduğunu, ezildiğini, toplumların erkekler tarafından yönetildiğini, hakimiyetin onlarda olduğunu ve bu nedenle de kadınların baskı altında tutulduğunu savunur.

Sosyalist feminist kuramın temel kavramlarından biri olan patriyarki, sosyalist ve endüstri öncesi toplumlardaki erkeğin üstünlüğünü simgeler.

Liberal ve radikal feministler arasındaki en temel farklılık nedir?

SIRA SİZDE

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ

Ülkemizde sosyoloji Birinci Dünya Savaşı sıralarında Edebiyat Fakültesinde okutulmaya başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ülkemizde iki tür sosyoloji akımının varlığını görüyoruz. Bunlar; Prens Sabahattin (1878-1948) tarafından temsil edilen Leplay Okulu, Ziya Gökalp (1876-1924) ve Mehmet İzzet (1891-1930) tarafından temsil edilen Comte-Durkheim Okulu'dur. Leplay Okulu, İkinci Dünya Savaşının başına kadar üniversite kürsülerinde ve liselerde yer almamış, buna karşılık Gökalp'in temsil ettiği Durkheim Sosyolojisi özellikle 1913'de Darü'l-fünun'da yer aldıktan sonra bilim çevremizde çok büyük yankılar uyandırmış, hatta Cumhuriyetten sonra liselerimize konan sosyoloji derslerine temel oluşturmuştur.

Ziya Gökalp'in sosyolojik düşüncesinin kaynağının kavramak için, içinde yaşadığı ortamın düşünce ve inanç yaklaşımını belirleyen pozitivizm ideolojisini bilmek gerekir. Pozitivizm salt gerçeği ve olayların nedenlerini aramaktan vazgeçen, olaylar hakkında bilgi edinmekle yetinen bir ideolojidir.

İttihat ve Terakki'nin fikir adamı olan Gökalp, "Türkçülüğün Esasları"nda Durkheim'in toplumsal bilinç kavramını tarihsel maddeciliğin sınıf çelişkisine karşı kullanmıştır. Ziya Gökalp, Durkheim'in "Toplumsal İş Bölümü" adlı kitabında savunduğu ahlak anlayışını benimsemiş, Türk folkloru, Türk masalı üzerinde sosyolojik araştırmalar yapmıştır. Gökalp'in sosyolojisinin eksenini "ulus" ve "terakki" konuları oluşturur.

Bununla birlikte, Türk sosyolojisi tarihine adları geçmiş, diğer sosyologlar olarak, Ahmet Rıza (1858-1930), Ahmet Şuayıp (1876-1910) ve Salih Zeki'yi verebiliriz. Ayrıca, 1950'li yıllardan başlayarak gerek Türkiye'de sosyolojinin tanıtılmasını yaygınlaştırmak, gerekse sosyolojik kurumları açıklamak, geliştirmek ve eleştirmek için çaba harcamış, ürünler vermiş sosyologlarımız olmuştur. Bunlar arasında Hilmi Ziya Ülken, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Tanyol, İbrahim Yasa, Mübeccel Belik Kıray en tanınmış olanlardır. Giriş niteliği taşıyan bu kitapta, bu sosyologların sadece adı verilmele yetinilecektir.

Türk sosyolojisine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler için kaynakçada yer alan kitap ve çalışmalara başvurabilirsiniz.

SIRA SİZDE

Özet

İlk ve ortaçağdaki toplumsal düşüncenin temellerini incelemek.

İnsanlar toplum olarak bir arada yaşamaya başladıklarından itibaren, içinde yaşadıkları düzeni anlamaya çalışmış ve çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Toplumsal düşünce ilk defa filozofların felsefe sistemlerinde yer almıştır. İlk çağda düşünürler Sokrat'tan önceki ve sonrakiler diye ikiye ayrılır. Sokrat'dan önce sofislere rastlıyoruz. Sokrat'tan sonra önemli iki bilgin Platon ve Aristo'dur. Platon'a göre birey içinde yaşadığı devletin karakterini taşır. Aristo, Platon'a göre daha gerçekçidir. Hristiyan düşünürler Rönesans ve Reform'a değin mistik ve skolastik dünya görüşü altında büyük bir ilerleme sağlamazken, islam dünyasında olumlu düşünce sistemlerini görüyoruz. Bu çağlarda toplumla ilgilenen düşünürler arasında İbn-i Rüşd, Gazzali, Farabi ve İbn-i Haldun en önemlileridir. Özellikle İbn-i Haldun'un Mukadimesi bir sosyoloji kitabı niteliğindedir.

Sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında rol oynayan etkenleri açıklamak.

Sosyolojinin ortaya çıkışında iki önemli toplumsal olgu yer alır. Bunlar: Endüstri Devrimi ve Fransız Devrimi'dir. Tarihte hiçbir değişme Endüstri Devrimi kadar uzun dönemli, etkili ve çarpıcı olmamıştır. Bu olgunun dışında doğa bilimlerindeki gelişmeler, bilimsel yöntemin kullanılışı ve yeni kitaların keşfi de sosyolojik düşüncenin gelişiminde önemli bir yer tutar.

İlk sosyologların toplum konusundaki düşüncelerini ve sosyolojinin üç temel yaklaşımı olan fonksiyonalist, çatışma ve etkileşimcilik yaklaşımlarını açıklamak.

Sosyolojinin kurucuları arasında, adını koyan Auguste Comte'dur. Zamanın en özgün düşünürü olan Comte, doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemin toplumsal olayları incelemede de kullanılabileceğini savunur. Daha sonra Herbert Spencer, biyolojik yaklaşımın kurucularındandır. Spencer,

toplumu canlı bir organizmaya benzeterek incelemek ister. Karl Marx ise çatışma kuramının kurucusudur. Düşüncelerinde bir diğer Alman düşünür olan Hegel'in etkisindedir. Marx'a göre toplumbilimcilerin görevi dünyayı açıklamak değil, değiştirmektir. Her şeyin birbiriyle çatışma içinde olduğunu savunan Marx, kuramını sınıf çatışması ile destekler. Sosyolojinin bilimsel alanda gelişmesinde önemli bir kişi de Fransız Emile Durkheim'dir. Durkheim, toplumsal gerçeğin temelini toplumsal bilinçte görür. Durkheim'in bir diğer ilgi alanı toplumsal işbölümü ve sonuçlarıdır. Modern bir Alman düşünürü ise Max Weber'dir. Weber, sosyolojide anlama üzerinde durarak, ideal tip ve tarihi analiz tekniklerini geliştirmiştir.

Sosyolojide tarihsel gelişim içinde üç yaklaşım söz konusudur. Bunlar;

- Fonksiyonalist yaklaşım,
- Çatışma yaklaşımı
- Etkileşimcilik yaklaşımıdır.

Sosyolojide yeni yaklaşımlardan sosyal alışveriş kuramı ve feminist kuramı tartışmaları ile inceleyebileceksiniz.

İki modern kuram, Sosyal Alışveriş Kuramı ve Feminist kuramlar da giderek popüler hale gelen ve tartışılan kuramlar arasında yer almaktadır. Bu kuramlardan sosyal alışveriş kuramı, genelde ekonomistlerin, antropologların ve psikologların fikirlerine dayalıdır. Kuram, insan etkileşiminin ödül ve cezalara dayalı olarak gerçekleşen bir alışveriş ile oluştuğunu ileri sürer. Kuramda sözü edilen değişim kavramı toplumsal bir değişimden çok karşılıklı bir alışveriş ifade eden bir nitelik taşır. Bu nedenle kurama sosyal alışveriş kuramı da denilmektedir.

Feminist kuram kadının odak olarak alındığı bir perspektiften bakarak toplumsal yaşamı ve buradaki farklı sistem ve fikirleri irdelemektedir. Feminist kuram kadını temel obje veya ilgi odağı olarak görür ve inceler. Feminist kuram, liberal, sosyalist ve radikal olmak üzere temel yaklaşıma sahiptir.

Kendimizi Sınayalım

1. Düşüncenin üç temel aşamadan geçtiğini öne süren düşünür kimdir?
 - a. M. Weber
 - b. E. Durkheim
 - c. A. Comte
 - d. F. Hegel
 - e. H. Spencer
2. Sosyolojide anlam üzerinde durarak, ideal tip ve tarihi analiz teknikleri geliştiren düşünür kimdir?
 - a. H. Spencer
 - b. Hegel
 - c. E. Durkheim
 - d. M. Weber
 - e. K. Marx
3. Gizli ve açık fonksiyon kavramları kim tarafından geliştirilmiştir?
 - a. T. Parsons
 - b. R. Merton
 - c. K. Marx
 - d. A. Comte
 - e. E. Durkheim
4. Kapital adlı eser kim tarafından yazılmıştır?
 - a. M. Weber
 - b. E. Durkheim
 - c. K. Marx
 - d. H. Spencer
 - e. A. Comte
5. Toplumda yer alan bireylerin birbirlerini etkilemelerini, karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkilerin nasıl gerçekleştiğini ele alan model aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Tabakalaşma
 - b. Çatışma
 - c. Yapısal fonksiyonel yaklaşım
 - d. Tarihsel maddecilik
 - e. Etkileşimcilik
6. İşbölümünün toplumsal bir olgu olduğunu ve bu yüzden başka bir toplumsal olguyla açıklanması gerektiğini düşünen bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. E. Durkheim
 - b. M. Weber
 - c. H. Spencer
 - d. S. Simon
 - e. A. Comte
7. Ziya Gökalp'in sosyoloji düşüncesindeki kaynaklar arasında aşağıdakilerden hangisi **en önemli** yeri tutar?
 - a. Pozitivizm
 - b. Bilinç
 - c. Gelişim
 - d. Devlet
 - e. Sınıf
8. Belirli bir otoritenin mevcut olduğu her yerde çatışmanın varlığından söz eden çatışma kuramcısı kimdir?
 - a. L. Coser
 - b. R. Dahrendorf
 - c. K. Marx
 - d. R. Merton
 - e. K. Davis
9. Aşağıdaki kuramcılardan hangisine göre "toplum bir fonksiyonlar bütünüdür"?
 - a. H. Spencer
 - b. T. Parsons
 - c. J. Dewey
 - d. W. James
 - e. D. Ricardo
10. Aşağıdaki sosyoloji kuramcılarından hangisi genelde davranışçı psikolojiye yoğun bir biçimde bağlıdır?
 - a. G. C. Homans
 - b. B. Malinowski
 - c. A. Smith
 - d. D. Ricardo
 - e. L. Coser

Yaşamın İçinden

Yediği dayaklar canına tak etti...

İçel'in Tarsus ilçesinde oturan Ayşe Mehmet ile görücü usulü ile evlendirildi ve Alanya'ya gelin gitti. Düğünden 4 ay sonra ise kocası, üç aylık hamile Ayşe'yi dövdü. Genç kadın, soluğu baba evinde aldı. Aile büyükleri araya girdi ve barıştılar. Ancak, Mehmet bütün gün evde oturuyor, buna karşın eşinin çalışıp eve para getirmesini istiyordu. Çalışmadığı zaman da dövüyordu. Ayşe, dayaağa daha fazla dayanamadı ve ikinci kez baba evine gitti ve doğumunu orada yaptı.

"BENİ KURTARIN"

Daha sonra dayakçı kocasından boşanmak için Silifke Asliye Hukuk Mahkemesi'ne dava açtı. İlk duruşmaya kucağında 11 aylık çocuğu ile gelen Ayşe, hakime başından geçenleri bir bir anlatarak "Beni kurtarın" dedi. Duruşma, kocanın dinlenilmesi için ertelendi.

18 Şubat 2000 Sabah Gazetesi

Yukarıdaki örnek olay Türkiye aile içi şiddet ve kadın dayaağına ilişkin tipik bir göstergedir. Bu bölümde anlatılan feminist kuram açısından bu konuya nasıl yaklaşır ve ne tür açıklamalar getirirsiniz? Sizce toplumun bu tür bir şiddet olayından kurtulabilmesi için kadınlar açısından yapılması gerekenler nelerdir? Tartışınız.

Biraz Daha Düşünelim

1. İlk ve ortaçağdaki toplumsal düşüncenin temellerini tanımlayınız.
2. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında rol oynayan etkenleri açıklayınız.
3. Sosyolojinin üç temel yaklaşımı olan fonksiyonalist, çatışma ve etkileşimcilik yaklaşımlarını açıklayınız.
4. Sosyolojide yeni yaklaşımlardan sosyal alışveriş kuramı ve feminist kuramı tanımlayarak; Türkiye'de feminist yaklaşımları tartışınız.

Başvurabileceğimiz Diğer Kaynaklar

- ABRAHAM J.H. **Origins and Growth of Sociology**. Pelican Book, 1977.
- DENISOFF, R.S. and WAHRMAN, R. **An Introduction to Sociology**. Mc Millan Publ. Company, 1983
- DÖNMEZER, Sulhi. **Sosyoloji**. Savaş Yayınları, Ankara, 1983.
- ERGUN, Doğan. **Sosyoloji El Kitabı**. Gerçek Yayınları, İstanbul, 1973.
- ERKAL, M.E. **Sosyoloji (Toplumbilim)**. Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983.

- FLETCHER, R. **The Making of Sociology**. Vol. 1 and 2, Nelson University, 1972.
- HENSLIN, James M. **Sociology**. 3. Edi. Allyn and Bacon Ltd. Boston, 1997.
- KIZILÇELİK, Sezgin. **Sosyoloji Teorileri**. Saray Kitabevi, İzmir, 1996.
- KOCACIK, Faruk. **Toplumbilim Ders Notları**. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, No: 64, 1997.
- KONGAR, Emre. **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1979.
- KONGAR, Emre. **Türk Toplum Bilimcileri**. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- ÖZANKAYA, Özer. **Toplum Bilime Giriş**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- ÖZKALP, Enver. **Sosyolojiye Giriş Dersleri**. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2001.
- SHEPARD, Jon M. **Sociology**. 6. Edi West Publishing Comp, New York, 1996.
- TOLAN, Barlas. **Toplum Bilimlerine Giriş**. Savaş Yılları, Ankara, 1983.

Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise A. Comt'e ilişkin bölümü tekrar okuyunuz.
2. d Yanıtınız yanlış ise Max Weber'e ilişkin bölümü tekrar okuyunuz.
3. b Yanıtınız yanlış ise Fonksiyonel Yaklaşım bölümünü tekrar okuyunuz.
4. c Yanıtınız yanlış ise Karl Marks ve Maddecî Görüş bölümünü tekrar okuyunuz.
5. e Yanıtınız yanlış ise Etkileşimci Yaklaşım bölümünü tekrar okuyunuz.
6. a Yanıtınız yanlış ise Emile Durkheim'e ilişkin bölümü tekrar okuyunuz.
7. a Yanıtınız yanlış ise Türkiye'de Sosyoloji bölümünü tekrar okuyunuz.
8. b Yanıtınız yanlış ise Çatışma Yaklaşımı bölümünü tekrar okuyunuz.
9. b Yanıtınız yanlış ise Fonksiyonalist Yaklaşım bölümünü tekrar okuyunuz.
10. a Yanıtınız yanlış ise Sosyal Alışveriş Kuramı bölümünü tekrar okuyunuz.